

9: שלחות חאפו איסמאעיל

ההבנה רבת המשמעות שהושגה בין ניקסון לגולדה מאיר בדצמבר 1971, צריכה היתה לכאורה לאפשר לאמריקנים לפתח תנופה במגעייהם עם ישראל ומצרים, אך זה לא קרה. הפרק הקודם, שדן בהסדר התעלה, ניסה להצביע על הסיבות שבגללן חלה הפסקה במאמצי ארצות-הברית: רוג'רס וקלינג'ר היו מסוכסכים, קיסי' נג'ר סבר שיש ברכה בקפאון. כאשר הבחין שהסוכביטים, שהיו בעיניו הצינור לקשר עם מצרים, אינם זזים מעמדותיהם, הסיק כי הם נקלעו למצב מבין והביע את ההשערה, כי ככל שיעבור יותר זמן כן ירבו הסיכויים שסאדאת יתיאש מהסוכביטים ויחליט על מגע ישיר אם ארצות-הברית. אפשרות אחרת שחזה היתה שהערבים יחליטו לצאת למלחמה, דבר שיעמיד לפני הסוכביטים את השאלה אם להגיש לערבים סיוע צבאי, דהיינו ליטול סיכונים שספק אם הם כדאיים. מהערכה זו הסיק קלינג'ר שיש סיכונים שתחול הגמשה בעמדות מצרים. הוא נתפש למחשבה כי השיתוק שחל במהלכים הדיפלומטיים יפעל במשך הזמן לטובת תהליך השלום. הזמן שעמד לרשותו באותו שנה היה קצר מכפי ששיער אז: מפברואר ועד יולי 1972 בלבד, שכן ביולי גירש סאדאת את המומחים הצבאיים הסוביטיים ממצרים, ועד שהתאוששה וואשינגטון מההפתעה שצעד זה גרם לה, כבר היו כל מעייניה מרוכזים במסע הבחירות לנשיאות, וענייני המזרח התיכון נדחקו לקרן-זווית. משחלפה שנת 1972, עדיין נותרו תשעה חודשים עד לפרוץ מלחמת יום הכיפורים. אך מגעי מצרים-ארצות-הברית הוסיפו להתנהל בעצלתיים, וראוי לנסות לברר מדוע. בירור כזה יגלה כי השיקולים האמריקניים היו מוטעים. מקביעה זו אין להסיק שאילו פעלה ארצות-הברית בקצב ובשיטה שונים היתה מצליחה למנוע את המלחמה. מאידך גיסא, אפילו יכולנו לומר בכטחון, כי סאדאת כבר החליט מוזמן לפתוח במלחמה, וכל הפעילות הדיפלומטית שלו היתה למעשה פעולה שכוונתה הסוּר

אה, הרי אי אפשר שלא להצטער על שצעדיה של ארצות-הברית במשך שנתים היו איטיים, נעדרו התמדה והיו בלתי יעילים. זאת ועוד: דווקא משעה שהושגה "הכנה אסטרטגית" בין ישראל לארצות-הברית, בשלהי 1971, על קידום תהליך השלום – נכבד נפרצה הדרך לפעילות דיפלומטית, אחז את ארצות-הברית שיתוק-למחצה שנמשך עד פרוץ המלחמה.

כבר צויין שאף כי ישראל הודיעה על נכונותה להשתתף ב"שיחות הקירבה" (proximity talks) עם מצרים על הסדר התעלה (2 בפברואר 1972), לא החלה ארצות-הברית במהלכים, שסוכם עליהם בדצמבר עם גולדה מאיר.³ הסיבה העיקרית לקפאון היתה שמצרים לא התיצבה לשיחות הקירבה. היא דיברה על שיחות אלה בולזול גובר והכריזה במאס שהן שבכו חיים. קיסניג'ר המשיך בשיחותיו עם דוברינין, וגם אם החל לפקפק בחשיבותן, לא רצה להפסיקן מחשש להעכיר את אוירת הפיסגה. במוסקבה (סוף מאי 1972). קיסניג'ר גילה התמדה במגע עם הסובייטים. הוא המשיך בדיונים איתם על הסדר במזרח-התיכון, גם לאחר שגורשו ממצרים. על שאלתו הצודקת של רבין מדוע הוא עושה זאת, שהרי הסובייטים איבדו את השפעתם בקהיר, השיב קיסניג'ר כי "ביחסי המעצמות הכרחית הידברות".⁴ בשיחות עם הסובייטים לא הגביל קיסניג'ר את עצמו להסדר התעלה: להיפך, בגלל חוסר העניין של הסובייטים בנושא זה הוא שם את הדגש על ההסדר הכולל והגיע עד לפירוט שינויי הגבול שישראל רוצה.

לאמתו של דבר, יכולה היתה גולדה מאיר לסרב ולהימנע משיחות-פעולה. הסיכום בינה לבין ניקסון מדצמבר 1971 היה כי ארצות-הברית תיטוש לעת עתה את המאמצים להשגת הסדר כולל, פשוט מפני שאלה הגיעו למבוי סתום.⁵ אבל היא יפתה את כוחו של רבין להעביר לקיסניג'ר מפה שתניאיה את השינויים בגבול סיני שהיו רצויים לישראל. לפי מפה זו שאפה ישראל לשינויים טריטוריאליים משמעותיים בהיקף של כ-25% משטח סיני. המפה נמסרה לקיסניג'ר באפריל 1972.

בשיחות עם דוברינין הזכיר קיסניג'ר לא רק את הרעיונות הטריטוריאליים הללו, שנדחו מיד על-ידי הסובייטים, הוא העלה גם

רעיונות משלו. הוא הציע שמצרים תכיר שלישראל יש כמה בעיות בטחונות קשות בסניי שיש לחפש להן פתרון. לשם כך הציע לקבוע "סידורי נוכחות" ישראלית מצומצמת בכמה מקומות בסניי מבלי שאלה יגרעו מהריבונות של מצרים על סיני כולה, שתוכר פורמלית. גישה זו נודעה בשם "ריבונות מול כסחון" או "ריבונות תמורת כסחון".

את רעיונותיו אלה העלה קיסניג'ר כבר בינואר 1972. כעבור שבועות מספר רמז דוברינין, כי יתכן שמוסקבה תסכים לדון בהם.

אך במהרה חזר בו.⁶

יוזמתו של קיסניג'ר לא היתה לרוחה של גולדה מאיר. היא העירה מיד, כי ישראל חותרת לשינויים בגבול עם מצרים. "שינויי" פירושו החלפת הריבונות המצרית ב"נוכחות" בלבד. מכאן שיוסכם עליהם, ואין ישראל מסתפקת ב"נוכחות" בשטחים שהנוסחה "ריבונות מול כסחון" נדחת על-ידי ישראל. ראש הממשלה ציינה, כי היא הבהירה את עמדתה בשיחות עם ניקסון, רוג'רס ואחרים. התביעה לשינויים כללה את רצועת עזה, גבול סיני ורצועה צרה מאילת לשארם אישיית'. ישראל היתה נכונה שלא לתבוע שינוי ריבונות באזור שארם אישיית' ולהסתפק ב"המשך שליטה" שם, כשהכוונה היא לשליטה מוחשית וצבאית, ולא לסתם "נוכחות".⁷

דברים זומים השמיע דין בשיחותיו עם רוג'רס וקיסניג'ר בראשית פברואר 1972, ואין להתפלא עליו, שכן מאז תום מלחמת ששת הימים היה הוא בין הלוחמים התקיפים למען "מפה חדשה" לישראל, וזכור מאבקו בעניין זה בוועידת מפלגת העבודה באר-גוסט 1969.

הנוסחה של קיסניג'ר לא הועמדה במבחן מידי. בשיחות עם גרומיקו במוסקבה באפריל התברר לקיסניג'ר שהסובייטים הקשיחו את עמדותיהם בענין ההסדר. בתנאים אלה הוא לא ראה טעם לחפש נוסחאות פשרה. הוא מצייין, כי ארצות-הברית רגזה גם בלי זה על ברית-המועצות כגלל הסיוע שהיא הגישה לצפון-יריבנאם, אשר אפשר את מתקפת צפון-יריבנאם במאס. באפריל חתמה ברית-המועצות על הסכם ידידות ושיתוף-פעולה עם עיראק והחלה

לראש. הפגישה יצאה לפועל רק בפברואר 1973, כאחד-עשר חודש אחר פנייתו הראשונה של נשיא מצרים.

אם נזקק קיסינג'ר לכל כך הרבה זמן, ברור לחלוטין כי הוא לא חש בשום צורך למהר. להיפך, הוא מודה גלויות כי סבר שכל דחייה נוספת תגדיל את הסיכויים כי מצרים תגמיש את עמדותיה.

ביקורו של השליח המצרי, חאפז איסמאעיל, בוואשינגטון יצא לפועל רק בסוף פברואר 1983. לא ידוע הרבה על תוכן השיחות בין ניקסון וקיסינג'ר מצד אחד ואיסמאעיל ומלווי, מצד שני. הגירסה המפורטת ביותר מצויה בזכרונות קיסינג'ר,¹⁴ אך גירסה מלאה למדי מצויה גם בספרו של רבין (עמ' 384-386) והיא שונה מזו שבספרו של קיסינג'ר. כן קיימות סתירות בין גירסאות

סאדאת וקוואנדט וקיסינג'ר.¹⁵

התיאור המופיע בספרו של רבין מבוסס על הדברים שאמר לו קיסינג'ר ואין הסבר מדוע הם שונים מאלה המופיעים בספרו של קיסינג'ר עצמו. אחד ההבדלים חשוב במיוחד. לפי גירסת קיסינג'ר בספרו, הוא לא הדגיש בכלל את הרעיון של "ריבונות תמורת בטחון" בשיחות עם איסמאעיל. לדבריו, רק לאחר שאיסמאעיל תיאר בפירוט את העמדה המצרית (סיום מצב הלוחמה תמורת נסיגה ישראלית מלאה עד לקווי 1967 בכל הגזרות, ופתרון הבעיה הפלסטינית) הוא הציג לו כמה שאלות הבהרה ו"אמת מהן צפנה בחובה הצעה ממשית. התסכים מצרים להפריד בין שאלות הריבונות והבטחון", תמורת נסיגה ישראלית עד לגבול הבינלאומי?

לשון אחר, התמיר מצרים קיומן של כמה עמדות הגנתיות ישראליות בשטחה תמורת הכרה ישראלית בריבונות מצרית על כל סיני?

קיסינג'ר מתאר את תגובת איסמאעיל כ"סתמית" ומוסיף כי "איסמאעיל לא היה נלהב מרעיון שאני התגאית בו בטרם עת". קיסינג'ר מסכם ואומר כי השיחות הותירו את האמריקנים עם סיבות מעטות בלבד להיות אופטימיים.

בניגוד בולט לדברים פסימיים אלה, דיווח קיסינג'ר לרבין כ-27 בפברואר, למחרת השיחות, כי הוא "התרשם כי מצרים תהיה נכונה להסכים לנוכחות ישראלית מוגבלת בשטח הריבונות המצרי

להורים נשק למדינה זו. נוכח התפתחויות מדאיגות אלה, ובהת-חשב בשיקולי המירוץ לנשיאות, לא העלתה ארצות-הברית על דעתה לכפות הסדר על ישראל בעלת-בריתה.⁸

על נקלה יכול היה קיסינג'ר לשכנע את עצמו שהוא הולך בדרך הנכונה משהבחין, כי היחסים בין סאדאת לסיבטיים אינם עוד כתמול שלשום. הוכחה לכך שאמנם התגלעו קשיים ביחסי מצרים-ברית-המועצות, הוא מצא בפנייתו של סאדאת, בראשית אפריל 1972, לוואשינגטון להקים קשר ישיר בין משרד הנשיאות המצרי לבין הבית הלבן ולפתוח בשיחות סודיות.⁹ ארצות-הברית הסכימה להקמת הקשר והרדיעה למצרים כי היא מעונינת כמו כן בפגישה סודית בדרג גבוהה כמוצע, אלא שהפגישה תוכל להתקיים רק לאחר הפיסגה במוסקבה. קיסינג'ר כותב בגילוי לב: "איטיות התגובה [האמריקנית] עלתה בקנה אחד עם רצונו ליצור מקסימום אי-נוחות במצרים".¹⁰ הוא מזכיר, כמצטדק, כי עד לפנייה סודית זו, היו כל המגעים הממשיים עם מצרים דרך הסיבטיים. הוא מודה, כי התשובה שניתנה לסאדאת היתה טאקטית בעיקרה.¹¹

אין ספק כי קיסינג'ר הדרך בתגובתו גם מהרצון שלא לפגוע ביחסים עם ברית-המועצות ע"י היענות נחפזת לפניית סאדאת. הוא חשש פן יגיע דבר המגע החדש לידעית הסיבטיים וארצות-הברית תואשם במשחק כפול: בעוד היא מנהלת שיחות עם גרומיקו ודוברינין בעניני המזרח התיכון, היא מקיימת בהסתר קשרים גם עם סאדאת.

ביוני 1972 נתן סאדאת תשובה שלילית למחלקת המדינה בענין "שיחות הקירבה",¹² אך לעומת זה הוא אישר בשרד לקיסינג'ר שהוא מוכן כמקודם לשגר שליח לשיחות עם הבית הלבן, וכי הוא מעונין בהסדר לפתיחת התעלה. טעמיו של קיסינג'ר שלא למהר נשארו בעינם, גם לאחר שסאדאת גירש - ביולי - את המומחים הסוביטיים ממצרים. רק חודשיים לאחר מכן - בספטמבר - בעקבות שדר נוסף מסאדאת שבו הזכיר את ענינו בפתחת התעלה, הביע קיסינג'ר נכונות לפגישה סודית עם חאפז איסמאעיל באוקטובר 1972,¹³ אלא שנאליץ לבטל את הפגישה המתוכננת בנימוק, הנכון כשלעצמו, כי המר"מ בנושא וייטנאם מעסיקו מעל

שאת הנכחות הצבאית הישראלית יהיה צורך להסוות כנכחות אורחית" (עמ' 389).

תמיהה נוספת: אין בספרו של קיסינג'ר זכר כלשהו להודעה רבת החשיבות הזאת של ראש ממשלת ישראל. רבין, לעומת זה, מספר כי המסר הועבר לקיסינג'ר באותו יום (28 בפברואר) בשעה תשע בערב לערך, וכי קיסינג'ר הבטיח להעבירו מיד לניקסון. ואכן למחרת היום, דקות ספורות לפני פגישת ראש הממשלה עם הנשיא האמריקני, טלפן קיסינג'ר ומסר כי הנשיא אישר את הסיכום של אמש (שם, שם). מסכם רבין וכותב: "ישראל נתנה לקיסינג'ר אור ירוק לבחון – בידיעתה אך לא בשמה"¹⁶ – את האפשרות להתקדם להסדר כולל עם מצרים, שיענה על צורכי הבטחון של ישראל, על בסיס של 'בטחון מול ריבונות'..." (עמ' 393).

פגישה נוספת בין קיסינג'ר לבין איסמאעיל נערכה ליד פאריס ב-20 במאי 1973, שוב לאחר דחיות, כשישה שבועות לאחר המועד שהוסכם עליו בפברואר. הפגישה היתה עקרה והיה אפשר לדעת מראש, כי כך יהיה. ב-26 במארס 1973 אמר סאדאת בנאום כמושב משותף של מועצת העם והוועד המרכזי של האיחוד הסוציאליסטי הערבי:

"נכון הדבר כי הנשיא ניקסון גילה יחס חיובי כאשר הוא אמר לחאפז איסמאעיל כי הבעיה לפני ארצות-הברית היא כיצד למצוא פשרה בין ריבונות מצרים על כל אדמות מצרים לבין צרכי הבטחון של ישראל... ברם, כאשר אנו מנתחים [גישה זו] ובוחנים ביסודיות את ההשקפות האמריקניות, מגלים אנו... כי ישראל וארצות-הברית מתואמות. אנו פשוט שואלים, כיצד אפשר ליישב את ריבונות מצרים על אדמת מצרים עם צרכי הבטחון של ישראל... צורכי הבטחון של ישראל דורשים הרבה יותרים מצדנו, כגון הגבלת חימוש, ולכן אנו מתנגדים... להעניק זכויות לישראל על אדמתנו, בכסות של ריבונות נומינלית שלנו; זאת אנו דוחים... כשאנו אומרים, כי לא נוותר על אף שעל מאדמתנו, פירוש הדבר כי שום ויתור אינו בא

137

רית" (עמ' 384). יתר-על-כן, קיסינג'ר סיפר לרבין כי "הוא [איסמאעיל] הכיר בזכותה של ישראל להציג תביעות בטחוניות מחוץ לשאלת הריבונות, זו גישה מצרית חדשה (הדגשה שלי) – מ"ג, הפותחת אופק ואפשרויות שלא היו קיימים עד כה. אפשר שתתקבל תביעה ישראלית למקם בסני יחידות צבאיות ישראליות, בקטעים ובמקומות שונים – ולא רק בשארם אי-שיח'. לא מן הנמנע כי אפשר להשיג הסכמה מצרית גם לשינוי ריבונות ותיקוני גבול, אף שהפער בין עמדות מצרים וישראל בנושא הטריטוריאלי-בטחוני גדול ביותר, ואין נכונות מצרית להרחיק לכת בהסכמה לשינויים, כפי שאתם תבעתם, במפה הסודית שהגשתם לי ב-22 באפריל 1972" (עמ' 385).

אם מניחים כי הגירסה בספרו של קיסינג'ר היא המדוייקת בין השתיים, לא נשאר אלא להשתאות מדוע סיפר קיסינג'ר לרבין דברים אחרים. אך יש תמיהה נוספת, מדוע בכלל העלה קיסינג'ר כשיחותיו עם איסמאעיל את הנוסחה "ריבונות תמורת בטחון", למרות שידע שאין היא מקובלת על ממשלת ישראל? הרי כחצי-שנה קודם לכן הובהר לו הדבר, לאחר שהוא הן באותה נוסחה עם הסובייטים. מתבקשת איפוא השאלה, האם העובדה שהוא פעל על דעת עצמו יש בה כדי להסביר מדוע סיפר לרבין (עמ' 384) כי היה זה איסמאעיל – ולא הוא, קיסינג'ר – שהזכיר רעיון זה בשיחה. שאלה נוספת, הרבה יותר חשובה, שיש להציגה היא, האם היה הדיווח האופטימי של קיסינג'ר באוזני רבין לא יותר מאשר נסיון להמתיק את הגלולה המרה של קיום דרישה אמריקני-מצרי על החזרת ריבונות מצרים על כל סיני, ללא ידיעתה המוקדמת של ישראל? אילמלא דיווח קיסינג'ר לרבין שהמצרים מתחסים לרעיון בדבר "ריבונות תמורת בטחון" בחיוב, לא היה חל השינוי היסודי בעמדת ראש הממשלה גולדה מאיר למחרת היום (28 בפברואר), כאשר ייפתה את כוחו של רבין להודיע לקיסינג'ר כי ישראל מוכנה לקבל רעיון זה. בעשותה את הויתור הגדול הזה, היתה גולדה מאיר מודעת היטב להבהרת קיסינג'ר כי "על ישראל להכיר במלוא הריבונות המצרית על כל סיני, ומצרים תצטרך להסכים לנכחות צבאית ישראלית בנקודות מסוימות בסני. [אבל] יתכן

בחשבון בענין זה. לא ייליכו אותנו שולל על-ידי הגדרה של ריבונות פורמאלית מלמעלה...¹⁷

גם כפגישת מאי לא העניק קיסינג'ר להצעה "ריבונות תמורת בטחון" משקל יתר. הוא מזכיר בספרו (עמ' 227) כי גולדה מאיר הודיעה לו זמן-מה לפני הפגישה כי היא החלה להטיל ספק אם רצוי לבחון סימולטנית את הסיכויים להסדר ביניים (דהיינו, הסדר לפתיחת התעלה) והסדר כולל. אך על אף שינוי זה בעמדה הישראלית דן קיסינג'ר עם איסמאעיל כאילו דרכים לקשור בין שני ההסדרים. לפי זה ברור שאם הרעיון "ריבונות תמורת בטחון" לא תפש מקום חשוב בפגישה, היה זה משום שמצרים לא גילתה בו עניין, ולא משום שינוי שחל בעמדת ישראל. קיסינג'ר כותב: "איסמאעיל נשאר אדיש לתכנית בדבר הפרדה בין ריבונות ובטחון. הוא כינה אותה ריבונות מדוללת" (עמ' 227).

בכך נסתים עוד נסיון - האחרון לפני מלחמת יום הכיפורים - להתחיל בתהליך שיוכיל לשלום.

גם אם הויתור העקרוני ומרחיק הלכת של ראש הממשלה ב-28 בפברואר בענין סיני, לא הביא לשום תוצאות, מוצדק לנסות להעלות השערות באשר למניעה של ראש הממשלה:

א. למרות שהסיכום בינה לבין ניקסון וקיסינג'ר מצדמבר 1971 נשמר ע"י האמריקנים בפיסגת מוסקבה ובמגיעיהם עם הערבים, ידעה ראש הממשלה שיש להפח בו מחשך רוח חיים. קבלת העקרון "ריבונות תמורת בטחון" נראתה לה כמתאימה למטרה זו.

ב. היא ייחסה חשיבות לכך שהכית הלבן, ולא מחלקת המדינה, נושא מעטה באחריות ישירה לנושא המזרח התיכון. נראה לה חשוב לאפשר לו להתקדם במאמציו ע"י גילוי גמישות מירבית. ג. הפעם נתבקשה ישראל להגדיר את עמדותיה לקראת שיחות נוספות בין קיסינג'ר, שאותו העריכה מאוד,¹⁸ לבין נציג מצרי בכיר, ולא עוד שיחות בין ארצות-הברית לברית-המועצות. מצב זה נראה לה כמצדיק את הויתור הישראלי.

ד. סילוק המומחים הסובייטיים ע"י סאדאת ביולי 1972 היה התפתחות רבת-משמעות. עד למאורע זה היתה ראש הממשלה

משוכנעת כי ברית-המועצות עתידה להישאר במצרים זמן רב מאוד.¹⁹ השפעת החלטתו של סאדאת על עמדת גולדה מאיר קיבלה בטווי דרמאטי בפנייתה האישית אליו בכנסת,²⁰ וסביר כי במגעי קיסינג'ר-איסמאעיל ראתה הזדמנות חשובה לבחון את סיכויי ההסדר עם מצרים "החדשה" והמשוחררת מנוכחות סובייטית.

ה. ליחסו החיובי של איסמאעיל לנוסחה "ריבונות תמורת בטחון", כפי שקיסינג'ר דיווח לרבינו, נודע ללא ספק משקל מכריע בשיקולי ראש הממשלה.

עמדת סאדאת בפרשה זו מתפרשת על נקלה. מנוי וגמור היה עמו שלא לעשות שום ויתורים מעבר "לעשיית שלום" בהתאם לתזכירו ליארינג מ-15 בפברואר 1971. הוא היה מאוכזב על ש"היוזמה המצרית החדשה" מ-4 בפברואר 1971, בענין פתיחת התעלה, הובנה שלא כהלכה, או סילפה במיד, והפכה בידי ארצות-הברית וישראל לרעיון בדבר הסדר חלקי העומד בזכות עצמו, מבלי שתובטח "החזרת כל האדמה" למצרים. סאדאת זעם על השיטה שבה ניהלה הדיפלומטיה האמריקנית, קרי מחלקת המדינה, את המגעים עמו, ועל כן עקף אותה והקים את הקשר עם הבית הלבן. גם אם סילק את המומחים הסובייטיים מתוך שיקולים מצריים טהורים, ציפה שוואינגטון תתיחס בעתיד לדבריו בכובד-ראש. קצפו יצא על סירוב וואשינגטון להבין כי מנהיג שמצא בקרבו את העוז לסלק את הסובייטים מארצו הוא אדם שראוי לכבד את דבריו, שהרי הכריז אינסוף פעמים שלא יסכים לוותר גם על שעל אחד מאדמת סיני או להעניק לישראל איזשהו יתרון אחר.

לשון אחר, סאדאת הבין כי בארצות-הברית, כבישראל, מפרים שים את כשלונו ב"שנת ההכרעה" כהוכחה להעדר אופציה מלחמתית למצרים, ומשמעותו כי ארצות-הברית וישראל תובעות ממנו ויתורים, שאם לא כן - לא יקבל בחזרה אפילו חלק מאדמת סיני. שלחותו של חאפז איסמאעיל נועדה לבחון אם אמנם אלה פני הדברים. תוצאות השיחות שכנעוהו שאין סיכוי להשיג את מבוך שור, או אפילו להשיג הסדר עקרוני בתוך זמן קצר. הפשרה

13. קיסניג'ר, שם, עמ' 1300.
14. קיסניג'ר ב', עמ' 210-216.
15. כך, למשל, טוענים סאדאט וקוואנטס שניקסון העלה את הרעיון "ריבוי גות תמורת בטחון", בעוד שקיסניג'ר מכחיש את הדבר.
16. יש להניח כי הסיבה לסייג זה הייתה העובדה שראש הממשלה טרם הספיקה לקבל את אישור הממשלה למהלך.
17. Raphael Israeli, op. cit. p. 237
18. עד למלחמת יום הכיפורים נתנה גולדה מאיר אמוץ מלא בקיסניג'ר. במלחמת יום הכיפורים ולאחריה אירעו מדי פעם משברים ביחסיהם, אך אלו חלפו בדרך כלל מהר למדי.
19. גולדה מאיר היחה נוהגת להציג לאישים מערביים שאלה ריטורית: היש בעולם מדינה שבריה"מ יצאה ממנה לאחר שנכנסה אליה?
20. נאום בכנסת מ-26 ביולי 1972.
21. מאירך גיסא, אפשר לומר שבעיני סאדאט חלה מעין הרעה בעמדת ניקסון. בעוד שעד לשליחות חאפז איסמאעיל הוא האמין שארה"ב תומכת בהחזרת כל סיני לריבונות מצרית, ללא תנאי, עתה נוכח לדעת שהיא תומכת בנוכחות ישראליות בסיני, בעוד שעל מצרים להסתפק בריבונות נומינלית.

שנראתה סבירה לקיסניג'ר, החזרת הריבונות על סיני כולו למצרים, תמורת נוכחות ישראלית בכמה מקומות שם למשך שנים מספר, נראתה לסאדאט כפוגעת ובלתי רצינית. אלא שראוי לתמוה על סאדאט שלא הבחין בקיסניג'ר שזה שוב אינו מדבר על "שינויים בגבול" או על "שינוי ריבונות" כסיני לטובת ישראל, כפי שדיבר שמונה חודשים קודם לכן (במגעים באמצעות הסוכי-טיס), אלא אך ורק על סידורי נוכחות בלבד. אם הבחין סאדאט בכך, ובכל זאת לא גילה ענין בשינוי הגדול שחל בעמדה של קיסניג'ר, שומה עלינו לסכם ולומר כי אותה שעה כבר לא היה מוכן לוותר על יציאה למלחמה אלא אם יקבלו את כל תנאיו.²¹

הערות

1. קיסניג'ר, כךך א', עמ' 1290 ואילך.
2. ביטוי זה היה שגור בפיו של קיסניג'ר ומשמעותו "הבנה מדינית" או "הבנה טאקטית" יותר מאשר "אסטרטגית".
3. שיחות ממשיות מאחורי הפרגוד בין קיסניג'ר לריבין ובינו לבין הסוכי-טיס, ושיחות לפני הפרגוד עם סיסקו.
4. ריבין, שם, עמ' 377, 378.
5. קיסניג'ר, שם, עמ' 1289. הוא מציין ש"אפילו מחלקת המדינה" הגיעה למסקנה זו.
6. שם, שם, 1290.
7. ריבין, שם, עמ' 369.
8. קיסניג'ר, שם, עמ' 129.
9. שם, שם, עמ' 1283. סאדאט הציע שמנהל ה-CIA, הלמס, או קיסניג'ר יבקרו לשם כך בקהיר. אלטרנטיבית, היה מוכן לשלוח את יועצו לעיני בטחון חאפז איסמאעיל לארה"ב.
10. שם, שם, עמ' 1293.
11. שם, שם, עמ' 1294.
12. שם, שם, עמ' 1295. לא ברור אם מלכתחילה - בשלהי 1971 - הייתה תשובתו חיובית כפי שכותב קוואנטס, William B. Quandt, *Decade of Decisions*, University of California Press, 1977 שכן מהצהרתיו הפומבית מתקבל רושם אחר.

א. נהר הירדן לא יהיה פתוח למעבר צבאות ערביים. די לה לישראל אם יהיה לה "משהו שם", דהיינו ישובים בבקעת הירדן, ואולי גם "משהו" בגבעות שממערב לירושלים.

ב. תכנית אלון איננה בהכרח התכנית היחידה הבאה בחשבון. יש גם תכניות אלטרנטיביות.

ג. הגבולות הסופיים בין ישראל לגדה המערבית אינם צריכים להיות סגור בין הצדדים, אלא לאפשר קשר בין ישראלים לערבים. לכל צד צריכה להיות גישה למקומות הקדושים לו בשטחו של השני.

ד. ירושלים תישאר מאוחדת וחלק מישראל.⁴

כעבור שנה בדיוק חזרה ראש הממשלה לנושא כשהגיבה בכנסת על תכניתו של המלך חוסיין לשנות את מבנה ממלכתו ולהשתתתה על שני חבלים: חבל פלסטין, היינו הגדה המערבית, "וכל שטחים פלסטיניים אחרים שישוחררו שתושביהם ירצו להצטרף", וחבל ירדן שיכלול את הגדה המזרחית של הירדן.⁵

בהודעה בכנסת⁶ דחתה ראש הממשלה את תכנית חוסיין והדי

שהעניקה משמעות שונה להודעה כולה, וזה לשונה:

"מעולם לא התערבנו במבנה הפנימי או בצורת המשטר של מדינה כלשהי. אילו ראה מלך ירדן לנכון לשנות את שם ממלכתו ולקרוא לה בשם 'פלסטין', או בכל שם אחר, ולהנהיג שינויים במבנה הפנימי של ממלכתו, כדי לתת בממלכתו ביטוי לערבים המגדירים עצמם כפלשתינאים; אילו לאחר מל"מ בינינו היינו מגיעים להסכם בכל השאלות, לרבות הנושא הטריטוריאלי, כי או לא היה מענייננו לנקוט עמדה בעניינים פנימיים שהם בסמכותה הריבונית של המדינה הערבית הגובלת עם מדינת ישראל במזרח".

לשון אחר, ממשלת ישראל הכריזה בכך שאינה מתנגדת להקמת חבל פלסטין באותם החלקים של הגדה המערבית שיוחררו לירדן בעקבות חוזה שלום. העמדה השלילית כלפי תכנית הפרציה של המלך חוסיין נבעה מטעמים אחרים, שפורטו בהודעה: התכנית

10: השאלה הפלסטינית-ירדנית

במשך כשנתיים (1969-1971) נמנעה גולדה מאיר מלפרט את השקפות ממשלתה בנושא הגבולות בכלל ומיקומו של הגבול המזרחי בעתיד בפרט. על הסיבה לכך הצביעה בהודמנויות אחדות. כחודשיים אחרי כניסתה לכהונתה היא אמרה בראיון לשבועון "טיים"¹, כי כל עוד לא נפתח מל"מ רציני, יש נזק בהכרזות על שינויי הגבול הרציניים לישראל. לדעתה, תוצאה בלתי-נמנעת תהיה מחלוקת ופולמוס בתוך ישראל ואף בתוך הממשלה, על ביצת שטרם נולדה. לעומת זאת, בעת מל"מ ממשי תצטרך ישראל, כמובן, להכריע בנושא הגבול ולא מן הנמנע כי הדבר יביא אז לפירוק הממשלה בגלל אי-הסכמה בין החלקים המרכיבים את הקואליציה. במקרה זה תגיש ראש הממשלה לכנסת הצעה לעריכת בחירות חדשות.

רק כעבור שנתיים, במאוס 1971, פירשה ראש הממשלה לראשונה את העקרונות שינחו את הממשלה במל"מ על הגבולות לרבות הגבול עם ירדן. היא עשתה כן בעקבות כשלון שלחותו של יארינג (פברואר 1971) ותביעותיהם החוזרות של רוג'רס וקייסינג'ר כי ישראל תבהיר את עמדותיה בענין. במטרה זו העניקה גולדה מאיר ראיון ל"טיים" הלונווני.² דבריה בראיון עוררו את האופוזיציה להגיש הצעה לאי-אימון בממשלה, וכדיון שנערך בכנסת, חזרה ראש הממשלה על מה שאמרה בראיון, וכך העניקה לדברים גושפנקא של מעין הודעה בכנסת. בשתי ההודמנויות בלטה בזכריה הקביעה כי גח"ל והמפלגות הזתיות שואפות להכיל את כל יהודה ושומרון על אוכלוסייתן בתחומי מדינת ישראל, ואילו היא נכונה - מתוך שאיפה לשמור על אופיה היהודי של המדינה ומתוך חשש שתהפוך למדינה דו-לאומית אם יתוספו לה 600 אלף ערבים - לנהל מל"מ עם ירדן על הגבול המזרחי. ממשלת ישראל, כך ציינה, מעולם לא הניחה שאין להחזיר לערבים אף לא שעל אחד מהשטחים. פרט לקביעה זו היא

התעלמה מן הצורך במו"מ עם ישראל ובהסכם שלום עמה. המלה "שלום" לא נזכרה בה כלל וחוסין הופיע כמתמר לפתור את הבעיות השנויות במחלוקת ללא הסכם בין ירדן לישראל. יתירה מזו, מלך ירדן הביע שאיפה להחיל את תכניתו גם על "שטחים פלסטיניים אחרים שישוחררו", כאילו אין הוא מסתפק בגדה המערבית בלבד.

את ההודעה המפורטת והמעניינת ביותר בנושא ירדן-פלסטין השמיעה ראש הממשלה באפריל 1973, בסיום היזון הממושך על המדיניות בשטחים שנערך במוכרות מפלגת העבודה.⁷ בדבריה היו הדגשים מיוחדים:

1. לא הישראלים יקבעו אם יש או אין "ישות פלסטינית", קביעה זו היא זכותם של הערבים עצמם.
2. הקשרים בין הציבור הפלסטיני בממלכת ירדן, המונה 600 אלף נפש ויותר, לבין ערביי יהודה ושומרון, הם קשרי משפחה ומוצא. ישראל שמחה כי נמשכת מדיניות הגשרים הפתוחים המאפשרת את הקשר בין ערביי הגדה המערבית לאחיהם בירדן ולערבים במדינות אחרות.
3. הפלסטינים בשתי הגדות הם בעלי אורחות ירדנית וניתנת להם האפשרות המלאה להגיע לביטוי לאומי בירדן.
4. ישראל שוללת הקמת מדינה ערבית נוספת בין הים התיכון למדבר המזרחי.
5. בהתאם להודעה בכנסת, בתגובה על תכנית הפדריציה של המלך חוסיין, לא תתערב ישראל אם יחליט המלך חוסיין לתת ביטוי לערבים המגדירים עצמם כפלסטינים, ע"י הכנסת שינויים במבנה ממלכתו, לאחר הסכם עם ישראל בכל השאלות, לרבות הגבול במזרח. בעיית הערבים הדוגלים בזהות הפלסטינית תבוא על פתרונה בממלכת ירדן.

כדי להגיע להערכה נכונה של שתי הודעות ראש הממשלה, זו של 1972 וזו של 1973, די להשוותן לעמודותיו של שר הבטחון, משה דיין. כאותו דיון במפלגת העבודה הוא טען כי אין לצמצם את פעולת ההתנחלות ביהודה ושומרון בהתאם למה שדרוש להשגת גבולות בטחון, וצייד בהגברת קצב הקמתן של התנחלויות. מה

שקבע מבחינתו היתה העמידה על הזכות להקימן על "אדמת המולדת". בהתנחלות ביהודה ושומרון לא ראה הכרח בטחוני בלבד אלא ביטוי לקשר עמוק. ואלה דבריו:

"השאלה היא, אם אנתנו רוצים את המינימום או את המקסימום. אם אנו רוצים לבלום, או רוצים להשיג מקסימום בתנאים המדיניים, הומוגרפיים, הבטחוניים, בכל אותם סייגים, שהם יהו בסיס לשלום".⁸

למרות מידת הזהירות שגילה דיין בסיפא של דבריו, בהוכיחו קיומם של סייגים, ברור לגמרי שדיין היה בעל עמדה שהרחיקה לכת באותה עת. בדבריו ב-25 ביוני 1973 בטכניון בחיפה קבע: "נסתם הגולל על פלשתינה המדינית - היתה פלשתינה ואיננה עוד".⁹

ראש הממשלה, חרף תדמיתה כ"נץ" וחרף דברים שהיתה משמיעה מדי-פעם בנוסח "אין עם פלסטיני", גילתה בהודעותיה המוסמכות גישה מעשית ופתוחה. ככל ש"הקונסנסוס הלאומי" ומצע המפלגה איפשרו לה, היא ראתה במלך חוסיין גורם ערבי אחראי שהבין כי בנסיבות הקיימות מסתמים אינטרסים משותפים בין מדינתו לישראל. הכרזותיו של המלך כי לידו הסתיים עידן המלחמה עם ישראל, מלחמתו במחבלים הפלסטינים בירדן ב-1970, שבה היו ארצות-הברית וישראל מוכנות להושיט לו סיוע, רצח וספי תל, ראש הממשלה הירדני האהוד על חוסיין בידי מרצחו פת"ח בקהיר ב-1971,¹⁰ פציעתו של ירדן, שגריר ירדן בלונדון, זייד רפאעי,¹¹ שבועיים לאחר מכן, פעולה עקבית ירדנית למניעת ביצוע פעולות חבלה מגבול ירדן בישראל - כל אלה שכנעו את גולדה מאיר כי לפחות במישור המעשי קיימת אפשרות של הבנה בין שתי המדינות. ממשלת ישראל לא שגתה באשליות וידעה להבחין בין ההבנה הפרגמטית בין שתי המדינות, שאפשר להשיג בטרם החל מו"מ לשלום, לבין הניגודים שאולי לא יהיה אפשר לגשר עליהם, במישור העמות העקרונית, כאשר יחל המו"מ. המגעים הרבים שקיימה ממשלת ישראל עם ממשלת ירדן בצניורות שונים לא הותירו מקום לספק: חוסיין לא היה נכון לותר על שטח כלשהו בגדה ובריושלים. על "תכנית אלון" הוא

הערות

1. "סיים", 23 במאי 1969.
2. "סיימס", 12 במארס 1971.
3. דברי הכנסת מ-16 במארס 1971.
4. המינות "חלק מ"ישראל" נבחר במתכונן, מתוך אירצון לחד את נושא הריבונות.
5. International Documents on Palestine, 1972. The Institute for Palestine Studies, Beirut, 1975.
6. דברי הכנסת מ-16 במארס 1972.
7. "דבר", 13 באפריל 1973.
8. "דבר", שם.
9. "דבר", 28 ביוני 1973.
10. כ-28 בנובמבר 1971 ע"י הפת"ח ("ספטמבר השחור").
11. כ-15 בדצמבר 1971 ע"י הפת"ח ("ספטמבר השחור").
12. שם, עמ' 127.
13. ירון שלוח, כידוע, חטיבה אחת לחזית הסורית. בגבול ירדן עם ישראל לכל אורכו שרר שקט מוחלט.

אמר בתקיפות, בהזמנתי שונות, שהוא דוחה אותה לחלוטין. כמה שנוגע לעמדת "אף שעל" הוא היה עקבי לא פחות מנאצר וסאדאת. הוכחה לכך שימשה תכנית הפדרציה שלו, הגם שנשללה מיד ע"י אש"ף ומדינות ערב.

בראיון לי: בן-פורת¹² מציין ישראל גלילי כי "הימנעות ירדן מפתחת חזית שלישית נגד ישראל במלחמת יום הכיפורים"¹³ היתה בעיקר פרי המדיניות שנקטה ע"י ממשלת ישראל בשנים שקדמו למלחמה". הוא מונה את עיקריה:

"הגשרים הפתוחים, הימנעות מהחלת החוק הישראלי על יהודה ושומרון והגשת סיוע לירדן ב-1970 בעת שעמדה בסכנה למתקפה סורית ומאמצים, שלא פעם הוכתרו כהצלחה, למגעים שפיזרו אי-הבנות ואיומים שהיו יכולים להגיד ליד למלחמה... או הסיוע הישראלי נגד פעלתנות פלשתינית, שאימה על ממלכת ירדן וראשיה".

לאחר פירוקה של ממשלת הליכוד הלאומי היתה "האופציה הירדנית" בעיני רוב השרים בממשלת ישראל, לא רק ענין שבנוחיות חולפת. הם היו משוכנעים כי אין פתרון לבעיה הפלסטינית אלא במסגרת הטריטוריאלית הרחבה המשתרעת על כל הגדה המזרחית (שבה חיים כמיליון פלסטינים) ועל חלק עיקרי של הגדה המערבית (כ-65% ממנה לפי "תכנית אלון", שבה חיים כ-600 אלף פלסטינים). היתרונות מבחינת ישראל נראו ברורים:

א. ישראל תימנע מצירוף מאות אלפי פלסטינים למדינת ישראל.
ב. קביעת גבול בטוח לאחר הויתורים שתעשה ירדן לישראל.
ג. רבת-עמון ולא ירושלים תוסיף להיות הכורה של ירדן, ובכך יפחת הלחץ על ישראל בענין ירושלים.

ד. תימנע הקמת מדינה פלסטינית ביהודה ושומרון, בעלת תביעות אירנדיסטיטיות כלפי ירדן וישראל גם יחד.

חיבור זה סקר את מהלכי השלום בשנים 1971-1973 והסיק שתי מסקנות עיקריות:
א. "השירותים הטובים" של האו"ם ושל ארצות-הברית בשנים אלה לקו בחסר ולא היה בהם כדי למצות את האפשרויות לקידום השלום, אם אכן היו כאלה.

ב. הנשיא סאדאת עוד לא גילה בתקופה זו נכונות לשלום.
כשלוך נסיונו של נשיא רומניה, הגם שבא בעקבות הסכמה בין שני הנשיאים, להפגיש בכירים מצרים וישראל, עשוי לשמש ראייה שהיו לסאדאת היסוסים בנושא זה. ואילו קיסינג'ר, שהצטיין כמתווך בתקופה יותר מאוחרת (אחרי 1973), לא מצא בעת ההיא את הדרך לעודד דושיח ומהלכים לקראת שלום. כל הטקטיקה שנקט בשלב קריטי של הסכסוך להימנע מחפזון במגעים עם קהיר גרמה לעיכוב שהתמשך אחרי-עשר חודש, עד שיצא לפועל ביקורו של שליח מצרי בכיר בוואשינגטון. מאידך גיסא, העובדה שסאדאת דחה את הנוסחה שהוצעה במארס 1973, אף שזו נתקבלה על דעת ראש ממשלת ישראל - "בפחזן (לישראל) כנגד ריבונות (למצרים)", היא ראייה לכך שסאדאת לא היה נכון אותה שעה לקבל את התנאים שעליהם בירך כעבור ארבע שנים, ושאפשרו את ההתקדמות הדרמטית בתהליך השלום. אפשר להניח שסאדאת לא ירד אז לעומקו של הויתור הישראלי, בשל תקשורת לקויה עם ירושלים. קרוב לוודאי כי אפילו ארצות-הברית לא תפשה את מלוא משמעותו, שהרי קיסינג'ר אינו מוכיר כלל את הדבר בספרו. אף-על-פי שהוא מקדיש מקום נרחב למדי, לתיאור ביקורה של ראש הממשלה בוואשינגטון בסוף פברואר - ראשית מארס 1973, נמנע קיסינג'ר, במגעיו עם המצרים, מלהדגיש את התפנית בעמדה הישראלית, והיה סבור כי די בכך שהאפשרות כבר הועלתה ביוזמתו, בשיחה עם השליח המצרי. קיסינג'ר לא השכיל להבחין בהבדל שבין זריקת רעיון על ידיו, כטרם הוסמך על-ידי ישראל

להביאו לפני המצרים, ובין האפשרויות הגלומות בהצגת רעיון זה מחדש לאחר קבלת אור-ירוק מראש ממשלת ישראל. דומה שהיה מיטיב לעשות אילו הציגו שוב בתוקף ובהתמדה, משהתברר שהמדובר ברעיון המקובל על ישראל.

עובדות אלה ומשגים אחרים מאששים את המסקנה כי ממשלת ישראל עשתה כל מה שיכלה כדי לקדם את השלום. ראוי להזכיר בהקשר זה גם את דברי ראש הממשלה בדצמבר 1971, כשוחחה עם קיסינג'ר, בהם הציגה עמדות גמישות של ישראל בענין הסדר התעלה.

בשל התרומה ההיסטורית של סאדאת לקירוב השלום בשנים 1971-1979, קיימת נטייה לראות בו את אדריכל השלום כבר מיום עלייתו על כס הנשיאות, שבע שנים קודם לכן. אך העובדות ההיסטוריות אינן תומכות בראייה זו. מי שעורך השוואה בין התרומות של גולדה מאיר ושל סאדאת ייטיב לעשות אם יעמיד את פעולות שני המנהיגים - אלה כנגד אלה - בפרק הזמן שעבר מאז נבחר סאדאת לנשיא מצרים ועד 1973.

אף-על-פי-כן יש סוברים שישראל נקטה מדיניות נוקשה, לא יזמה מהלכים לקידום השלום, ואפילו החמיצה הזדמנויות שניקרו לה. גירסה זו נזנחה מהתדמית שהיתה לאישיותה של ראש הממשלה בציבור הישראלי. גולדה מאיר נתפשה כאישיות חזקה, הנוקטת קיצוניות בנושאי הבטחון. כשרת החוץ (1956-1966) נודעה כמי שמייצגת את עמדות ישראל בוויכוחים עם נציגי הערבים על כמות בינלאומיות, בגילוי-לב וללא עקיפות. עמדותיה נבעו מן העובדה שהאמינה בכך כי מנהיגי ערב לא השלימו עדיין עם קיומה של ישראל וכי הסכסוך אינו עומד להסתיים בקרוב. מכל מי שטען כי מתחילים להיראות ניצנים של ריאליות בקרב המדינאים הערבים בענין ישראל, היא תבעה לנקוב בשמו של מדינאי ערבי - ולוא גם אחד - שיהיה מוכן להתחיל בתהליך של השלמה עם ישראל. בהעדר מועמד ערבי התואם תיאור זה, היו בעיניה הדיבורים הללו לא יותר מאשר אשליה.

כמה התפתחויות, אירועים והצהרות בשנים 1969-1973 חיזקו אצל אלה שביקרו את מדיניות הממשלה את הרושם של נוקשות:

א. הפצצות חילה-אוויר הישראלי בעומק מצרים - נזקפו על חשבונה של הממשלה.

ב. סירוב הממשלה לאשר את נסיעת ד"ר נחום גולדמן לפגישה עם נאצר עורך תגובה שלילית בציבור הישראלי.

ג. טענת גולדה מאיר בכמה הזדמנויות כי "אין עם פלסטיני" נתפשה כהתגרות בערבים.

ד. הדחייה המחלטת של תכנית רוג'רס הראשונה (דצמבר 1969) והשלילה המיידית של יוזמת רוג'רס השנייה (יוני 1970) הוכיחו אמנם עמידה תקיפה של הממשלה נגד הצעות שהיו בעיניה רעות ומזיקות, אך הותירו ספק אם היא ניחנה בזמיון ואומץ הדרושים כדי לגבש יוזמות נגדיות.

ה. כשלון שלחות יארינג 1971, שנוקף ע"י האו"ם וארצות-הברית לחובת ישראל.

ו. היעדר כל פעילות דיפלומטית גלויה למען הסדר במשך כשנתיים (מסתיו 1971 ועד למלחמת יום הכיפורים). הדגשה חוזרת על התביעה לשינויים בקווי שבתית-המשק, הקמת ישובים ישראליים בגוש עציון, בקעת הירדן ורמת הגולן, תוך דחייה מחלטת של התביעה הערבית לחזור לקווים הישנים.

משנוצר הרושם שהממשלה "אינה גמישה" ואינה מצליחה לגבש מהלכים לקידום השלום, כבר לא נודעה חשיבות לשאלה האם רושם זה היה מבוסס, או שמא היו עמדות הממשלה - כפי שמראה מחקר זה - בעלות תוכן שונה מזה שהשתקף בכלי התקשורת ובדעת-הקהל. חיבור זה העלה, כי הממשלה קיבלה בדרך כלל החלטות והירות ולא "החמיצה הזדמנויות", אף לא באותם מקרים שגורמי חוץ האשימוה בכך, כמו למשל בניסוח תשובתה לתזכיר יארינג בפברואר 1971.

הבא לסכם את ארבע וחצי השנים שלפני מלחמת יום-הכיפורים חייב להודות שבמשך כשנה וחצי מתוך הזמן הזה היו הסיכויים להתקדמות לשלום אפשריים: במצרים שלט עדיין נאצר ואילו בירדן שררה אנרכיה כמעט טוטאלית. רק בשלהי 1970, או ראשית 1971, החלו התנאים בשתי המדינות להשתנות. פירוקה של ממשלת הליכוד הלאומי בקיץ 1970 אפשר לממשלת ישראל לבדוק

אם המלך חוסיין יאות להסדר הכרוך בויתורים על שטח שוכנת ישראל, לפי דגם "תכנית אלון", למשל. אך התברר שתגובתו שלילית לחלוטין. נותרה האפשרות של התקדמות בהיבטות עם מצרים. מהלכי הממשלה בהקשר זה לא עלו יפה, וראוי לסכם בקצרה מדוע.

הסדר התעלה, 1971

גם אם המאמצים בענין זה מן הרגע הראשון נכרכו בתקלות שונות (יוזמת יארינג שעוכבה את "היוזמה המצרית החדשה" בחדש ימים; תיווך אמריקני לקוי ולא-רצוף; "מסמך ברגוס" ועוד) נשארת בעינה העובדה, שיישראל נזקקה לפקפק אם ההסדר היה שהפשירה את עמדותיה. אמנם יש מקום להקפיד קודם לכן, שהרי מתבצע גם אילו הגמישה ישראל את התנאים קודם לכן, שהרי סאדאת לא קיים את הבטחתו לסיסוק להגיב על הרעיונות הישראליים "תוך שבועיים". טיהורי מאי (סילוק קבוצת עלי סכרי) והחתמה על חוזה הידידות עם ברית-המעצמות, כנראה מנעו ממנו לקיים את הבטחתו. אף-על-פי-כן מצער שאין ישראל יכולה לטעון כי עמדותיה באביב 1971 היו כעמדותיה בדצמבר אותה שנה. ועוד: חבל שלמרות נכונותם של שני אישים מרכזיים במו"מ זה - דיין ורבין - לויתורים מרחיקי-לכת, הם לא הצליחו לקרב את ראש הממשלה ואת השרים האחרים להשקפתם. שר הבטחון, דיין, לא הפעיל את השפעתו על ראש הממשלה כדי להכריע בענין זה בהתאם לראייתו. ראש הממשלה העדיפה בענין זה את ההמלצה של הרמטכ"ל חיים ברלב ושל השר יגאל אלון. לפי המלצה זו צריך היה צה"ל להתרחק מן התעלה כ-10 ק"מ בלבד ולא עד למעברי המיתלה והגנידי. אין לדעת מדוע לא נאחו דיין בהמלצת השגריר רבין, רמטכ"ל מלחמת ששת הימים, כדי לשכנע את גולדה מאיר בעדיפות המלצתם.

אפשר לבקר את טיפולה של הממשלה בתיווך האמריקני. אין ספק שהמאמצים האמריקניים ב-1971 לקו בחסר; אך מדוע לא באה ממשלת ישראל בתביעה לממשלת ארצות-הברית למנות נציג

מיוחד ולהטיל עליו לטפל בתיווך במרץ וברציפות? יתר על כן, כאשר קיסניג'ר לא העביר – ככל הנראה – לקהיר את הידיעה על הוויתורים המפליגים של ישראל בדצמבר 1971, מדוע לא פנתה ישראל לארצות-הברית בשאלות חוזרות, להתעניין מה עלה בגורל הצעותיה? עם זאת, חשוב לחזור ולהזכיר שהצהרות סאדאת באותם החודשים, וכן דימויו כמנהיג חלש, שספק אם יחזיק מעמד, לא היה בהם כדי לעודד את הממשלה בירושלים להאיץ בממשלת וואשינגטון. זאת ועוד, מאחר שרוג'רס הודיע כי ארצות-הברית תמשיך ב'מאמציה ההחלטיים' למען הסדר לפתיחת התעלה, היה זה סביר, מצד ראש הממשלה, להניח כי בעתיד הקרוב תפתח ארצות-הברית במאמץ תיווך רציני.³

יארניג 1971

קשה להשמיע סנגוריה על טיפולו של יארניג בשליחות שהוטלה עליו, אך מותר לשאול מדוע לא ניסתה ממשלת ישראל לצייד את שליח הארץ ברעיונות משלה כדי להגדיל את סיכויי הצלחתו. יתכן מאוד שהשליח היה דוחה נסיונות ישראליים להנחותו לדרך שלא בחר בה, אך הממשלה לא היתה פטורה מלנסות. כאשר נקטה יוזמה אחת כזאת והזמינה אותו לבקר בירושלים בינואר 1971, בכל זאת נענה לה, הגם שבאירצון ניכר, ורק לאחר השתלולים רבות. בנסיבות אלה היה הגיוני שיארניג יסע לקהיר. אילו העלו לפניו הצעה זו, כלום יכול היה לטעון שפגישתו עם נשיא מצרים, שלא פגשו עדיין, היא בבחינת ביטול זמן?

הסקטיקה של קיסניג'ר

קיסניג'ר לא הסתיר מישראל כי אינו מייחס דחיפות למגעים עם מצרים, וישראל היתה יכולה להודיע לו כי אין דעתה נוחה מגישתו, ושהיא מבקשת לשנותה, אך היא נמנעה מכך. כמותו המעטה ישראל בערכו של סאדאת כמנהיג, והיתה סבורה שאין

לצפות שיקבל הכרעות קשות לקידום השלום. לפיכך הגיעה גם היא למסקנה כי המתנה באפס-מעשה תשרת יותר טוב את מטרותיה, כאשר היא תיצור לחץ על קהיר ותביא אותה לידי הפשרה בעמדותיה. הגם שלא קשה להגן על גישה זו על סמך הידע שהיה מצוי בידי ירושלים וואשינגטון, עדיין ניתן לומר כי היה על ישראל לבדוק ביסודיות את האווירה בקהיר, ולא להיאחז בהערכה כי קהיר תשיב בשלילה. בדיקה כזאת – אפילו היתה מאשרת את ההערכה – לא היתה גורמת נזק לישראל.

★

חיבור זה מסיק כי בשנים 1969-1973 לא היו סיכויים של ממש לקידום השלום, ומסקנה זו אינה מתערערת לנוכח הערות הביקור רת דלעיל. מי שנתון בסכסוך חמור וממושך כמו סכסוך ישראל-ערב – אין לצפות ממנו תמיד להתנהגות לפי כללי ההגיון הצרופים, שכן הוא נשלט ע"י חששות, דחפים ודימויים שונים. גם מערכת המודיעין המשוכללת שעמדה לרשות ממשלת ישראל לא היתה סגולה מפני טעות אנושית. המודיעין בתקופה הנידונה הגיע להערכות שאישו את עמדת הממשלה כאשר למיעוט סיכויי ההסדר.

אילו היתה ממשלת ישראל מתמידה במאמציה לברר את עמדתו של סאדאת, קרוב לוודאי שהיו מצליחים להציל מפני תשובות, שמבחינת תוכנו היו פחות מן המינימום שכביר לצפות כי יתקבלו על דעת ישראל; אך דווקא משום כך היו משמשות הוכחה חותכת לקיצוניות העמדה המצרית, ולא היינו נוקטים להסתמכות על השערות בחתירתנו להגיע להערכה מהימנה של עמדות הצדדים. אפשר לומר בסיכום, כי באותן שנים, כל אימת שנראה סיכוי לראשיתו של דושיח – וגם כאשר האיתות לכך בא מקהיר – התנפץ הסיכוי והתנף עוד בטרם עמד במבחן של המגעים הראשוניים.

- ברפורת, י. שיחות, עינים 1981.
- דיין מ., מפה חדשה יחסים הדישים, "מעריב" 1969.
- דיין מ., אבני דרך, עינים 1976.
- אבן אבא, פרקי חיים, מעריב, 1978.
- גולדמן נחום, זכרונות, וינפלו וניקולסון 1969.
- מנור, ר. דימויים, החלטות והיוון במדיניות החוץ של ישראל, מתוך מדינה וממשל בישראל יחסים בינלאומיים.
- מרגלית דן, שדר מהכית הלכה, אותפו 1971.
- מאיר יצחק, פנקס שיחות, מעריב, 1979.
- רבין יצחק, פנקס שיחות, מעריב, 1979.
- Bar-Siman-Tov, Ya'akov. *The Israel-Egypt War of Attrition*. New York, Columbia University Press, 1980.
- Brecher, Michael. *Decisions in Israel's Foreign Policy*. London: Oxford University Press, 1974.
- Gazit, Mordechai. "Mediation and Mediators", in *The Jerusalem Journal of International Relations*, Vol. 5, No. 4, 1981, pp. 80-104.
- Goldmann, Nahum. *Mein Leben (My life)*. Munchen: Langen Müller, Vol. 1-1980, Vol. 2 - 1981 (German)
- Heikal, Muhammad. *The Road to Ramadan*. London: Collins, 1975.
- Heikal, Muhammad, *The Sphinx and the Commissar*. New York, Harper and Row Publishers Inc., 1978.
- Institute for Palestinian Studies. *International Documents on Palestine*, 1971. Beirut: 1974.
- International Documents on Palestine*, 1972. Beirut: 1975.
- Israeli, Raphael. *The Public Diary of President Sadat*, 3 Vol. Leiden: E.J. Brill, 1978-1979.
- Kissinger, Henry, Volume I, *White House Years*, Boston: Little, Brown and Company, 1979.
- Kissinger Henry. Volume II., *Years of Upheaval*, Boston: Little, Brown and Company, 1982.
- Quandt, William B. *Decade of Decisions*, Los Angeles: University of California Press, 1977.
- Rafael, Gideon. *Destination Peace*. New York: Stein and Day, 1981.
- Reich, Bernard. *Quest for Peace*. New Brunswick, N.J.: Transaction

1. קיסינג'ר, כרך ב', עמ' 220-222.
2. הוא חזר והציגו בעוד כשלושה חודשים בשיתוחויו עם חאפן איסמאעיל בפאריס ב-20 במאי 1973 (קיסינג'ר ב', עמ' 226-227) אך ללא הדגשה מיוחדת.
3. נאום רוג'רס בעצרת האו"ם, אוקטובר 1971.

נספח א'

(לפרק 1)

עמדת ראש הממשלה גולדה מאיר בשאלת הגבולות העתידיים

של ישראל

... לא עסקתי בצירוף מפות ולא קבעתי גבולות. הוא הדין גם בקשר לגבולה המזרחי של ישראל. הדגשתי כי הגבול בינינו לבין ירדן חייב לשמש נושא למשאומתן בינינו.

בתשובה לשאלה בדבר ההתנתחות שלנו בבקעת הירדן, השבתי כי מן ההכרח הוא שלישאלה תהיה אחוזה בשטח הזה.

נשאלתי, אם הממשלה אימצה לה את התכנית הקרויה "תכנית אלון" והבהרת כי כאשר נגיע למשאומתן על הגבול עם ירדן - יש ותהיינה גם תכניות נוספות. נשאלתי אם יש תכנית להישארותנו על הכרמים. עניתי כי גם זו אפשרות. נמנעתי מלאמץ תכנית מסויימת, כהנחה מובנת מאליה שבכזו העת - הממשלה תחליט.

זכרתי כי גח"ל ומפד"ל רוצים את כל יהודה ושומרון. אשר לעצמי, תורתנו על הסתייגות, שהבעתי לא פעם, אם איני טועה גם בכנסת, מצירוף 600 אלף ערבים לישראל, מתוך רצון לשמור על אופייה היהודי של המדינה.

שללתי שובה של מצרים לעזה. תוך כדי כך הבהרתי כי ישראל תהיה נכונה להתיר למלך חוסיין שירותי נמל בעזה או בחיפה, כפי שהוצע בעבר, וללא מסדרונות.

כדברי על שארם שיח, החולשת על מצרי סיראן, הבהרתי כי היא חייבת להישאר בדינו עם רציפות טריטוריאלית בין שארם-א-שיח לישראל. אמרתי כי יש לנהל משאומתן על קו הרציפות של שארם-א-שיח, וכי המרחב בסני שממערב לשטח הרצוף חייב להיות מפורז. בנאמר ב"שיימס" בעניין משאומתן על הגבול סביב אילת חל כמובן שיבוש, מפני שבכלל אין בזה כל הגיון. בכמה דברי פרשנות יחסה לי הצעה בדבר הצבת כוח בין-לאומי בסני. הצעה כזאת לא העצתי ואף לא הודפסה. הבעתי דעתי בדבר כוח מעורב - אשר יבטיח את הפירוז - החייב לכלול חיילים ישראלים, וכן אפשר גם לכלול בו חיילים מצרים. העליתי אפשרות כזו, אך עלי להדגיש כי עד עתה לא נתגבשה בממשלה דעה בנוון. אני משוכנעת כי הימצאות חיילים ישראלים על משמר הפירוז היא חיונית ביותר להבטחת הפירוז.

Books, 1977.

Shamir, Shimon. "From June to October", *The Middle East Between 1967-1973*. New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1978.

United Arab Republic, Ministry of Information, State Information Service. *Speeches by President Anwar Sadat*, September 1970 - March 1971.

United Nations. *Report of the U.N. Secretary General*. November 30, 1971 (A/8541 S/10403) and Addendum, September 15, 1972 (A/8815 S/10792).

Report of the U.N. Secretary General. December 22, 1967 (S/8309) and Addenda 1-4, January, February and March (S/10070).

United States Department of State. *Department of State Bulletin*. July 27, 1970; February 15, 1971; July 23, 1973.

Whetten, Lawrence L. *The Canal War*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1974.

נספח ג' (לפרק 7)

מדברי הנשיא סאדאת באסיפה לאומית המצרית בענין פתיחת תעלת סואץ לשייט
... התלסנו לצורך את האש לתקופה שלא נוכל להאריכה מעבר לשלושים יום, שיסתיימו ב־7 במאוס. על המזכיר הכללי [של האו"ם] ועל כל הקהילה הבינלאומית להבטיח שתהיה התקדמות של ממש באשר לגוף הבעיה ולא רק להיבטים החיצוניים.

... לכל המאמצים המכוונים לפתור את המשבר הננו להוסיף [עתה] יוזמה מצרית חדשה שביצועה ייחשב על ידינו לקנה־מידה נאמן של הרצון לבצע את החלטת מועצת הבטחון [242]. הננו תובעים כי בתקופה זו [שלושים יום] של נצירת האש תתבצע נסיגה חלקית של כוחות ישראליים בגדה המזרחית של תעלת סואץ, כצעד ראשון בלוח־זמנים שייקבע כדי לבצע את יתר סעיפי מועצת הבטחון. אם דבר זה יתממש בתקופה זו, נהיה נכונים להתחיל מיד בפינוי אפיק תעלת סואץ כדי לפותחה מחדש לשייט בינלאומי ולשרת את כלכלת העולם. אנו מאמינים שבאמצעות יוזמה זו אנו מעבירים את מאמצי השגריר גונאר ארינג ממלים דרמטמטיות לעבר אמצעים מוגדרים לביצוע החלטת מועצת הבטחון... (4 בפברואר 1971)

הערה: חלקן הראשון של הנאום הציג סאדאת בתוקף את שתי התביעות הערביות היסודיות: השטחים (ירושלים הערבית, רצועת עזה, הרמה הסורית וסיני) וההגנה על זכויות העם הפלסטיני. היחמה לפתיחת התעלה הועלתה בחלק השני של הנאום והיא הופיעה כקשורה במאמץ הערבי להשיג את שתי התביעות הללו.

נספח ד' (לפרק 7)

תנאי ישראל להסדר פתיחת התעלה
כוכור, בתשובה להודעת נשיא מצרים הודעת בכנסת ב־9 בפברואר, כי "ישראל מוכנה היום כמעבר לדון עם מצרים על הסדרים לפתיחת התעלה גם בנפרד מסעיפים אחרים". למרות זה שלא קיבלנו תגובה מצרית לפנייתנו זו, נענינו ב־19 באפריל לבקשת ארצות־הברית והעלינו לפנייה בצורה מפורטת את עמדתנו בדבר הסכם לפתיחת תעלת סואץ. מזכיר המדינה האמריקני, מר

159

חברי הכנסת, בנוסף על הבהרות אלו אזכיר, לשם שלמות התמונה, כמה מן הדברים שאמרת לסיפר ה"שייט" ושגם הם ראו אור בכתבתו:
ירושלים תישאר מאוחדת כחלק מישראל, ישראל לא תרד מרמת־הגולן החולשת על עמק החולה.

נהר הירדן שוב לא יהיה פתוח למעבר חיילים ערבים.
שללתי מדינה פלשתינאית עצמאית בגדה המערבית.
גבולות בסוחים ומזכרים שייקבעו במשאומתן הכרחיים כדי למנוע עוד מלחמה. ערבויות בין־לאומיות אינן יכולות להיות תחליף להם.

ישראל נכונה למשאומתן עם הערבים בכל השאלות, אולם לא תקבל תנתיכים...
(דברים בכנסת כיום 16.7.71)

נספח ב' (לפרק 6)

מדברי מזכיר המדינה ויליאם רוג'רס
... אנו סבורים שהמחלוקת הגיעה כיום לנקדה שחילופי נירות [מכתבים, מסמכים] אינה הדרך הנכונה ללכת בה; אנו חושבים שהמו"מ צריך להתנהל עתה על בסיס אקטיבי יותר, אם אפשר - במשך פרק זמן ממושך, ע"י החלפת דיעות בע"פ בישיבות סגורות.

... אינני מתכוון למו"מ פנים־אל־פנים; אני מתכוון לשיחות כחסות השגריר ארינג, אבל אין צורך שיהיו שיחות פנים־אל־פנים כדי שהדיונים יהיו אקטיביים יותר. סבורני שהדיונים עד כה היו מורכבים מתלופי דיעות בכתב. וגם אם דבר זה הוא מועיל כדי לצייר את תחומי ההסכמה, אין הוא מעיל כשהמדובר בשאלות הקשות שעוד נותרו.

... אנו חושבים שהדרך לדון על תחומי א־ההסכמה הוא לעשות זאת בצורה אקטיבית ולא להישאר מרותקים לחילופי נירות...
הערה: יש לשים לב להדגשה החוזרת בדבר הצורך לפתוח בדרשיח אקטיבי בין ישראל ומצרים ולנמשך את שיטת המו"מ כאמצעות החלפת מסמכים.

(הדברים נאמרו ב־29 בינואר 1971, ערב חידוש שליחות ארינג)

רוג'רס, מצא לנכון לאחר כירור מפורט עמנו לשגר את עוזרו, מר סיסקי, לקהיר כדי לקבל תגובות מצריות להצעותינו... עד היום הזה לא קיבלנו תגובה מצרית זו. במקום זה שמענו ואנו שומעים עד עצם היום הזה הצהרות מצריות פומביות השוללות מעיקרן כל הסכם מיוחד על פתיחת התעלה. ההצעות המצריות המוסמכות אומרות במפורש שאין זה מעניינה של מצרים לעסוק בפתיחת תעלת סואץ, אלא שכל כוונתה להביא לנסיגת ישראל מהתעלה, כשלב ראשון לנסיגה מוחלטת של צה"ל לגבולות 1967; ולא זו בלבד, אלא שהצבא המצרי יחצה את התעלה מורחה: כי הפסקת-האש תקום רק במשך שישה חדשים, ואם עד תום מנדע זה לא תסכים ישראל להחזיק זמנים לפנינו מוחלט של כוחותיה, תראה עצמה מצרים חופשית לחדש את האש...

אסתפק בהודעתו האחרונה של הנשיא סאדאת לוועד המרכזי של האיגוד הסוציאליסטי הערבי ב־16 באוקטובר, עם שובו ממוסקבה. סאדאת חזר ואמר: "כל צעד הכרוך בשלב כלשהו חייב להיות כלול כפתרון הכולל. כוחותינו צריכים לעבור לגדה המזרחית של התעלה כדי למלא חובתם הלאומית כשחרור האומה אם לא יושג פתרון כולל. לא קיימת הפסקת-אש מתמדת כל עוד נמצא חייל זר אחד על אדמתנו. אדמתנו וגבולותינו הכי-לאומיים אינם נושא לויכוח ולא נפקיר אף שעל, דהין אחד לגבי סיני, הגולן, עזה וירושלים וכל אדמה ערבית..."

דברי בכנסת ב־9 ביולי פירשתי את עיקרי עמדתנו בנושא ההסדר החלקי, אך מאחר שעקרונות אלה מנחים אותנו עד עצם היום הזה, אני רואה לנכון לשוב ולהדגיש את העיקר: מתוך מגמה לאפשר השגת הסכם שלום בריקיימא בין ישראל ומצרים, מוכנה ישראל לבוא לכלל הסכם מיוחד עם מצרים בדבר פתיחת תעלת סואץ לשיטת בין-לאומי, על בסיס אי-חידוש הלחימה, דהיינו שמירת הפסקת-אש ללא הגבלת זמן. בתנאים מוסכמים יהיה הממשלה מוכנה להציע לכנסת להחליט על הצבת צה"ל במרחק-מה מורחה לתעלת סואץ. הודענו שההסכם המיוחד בדבר פתיחת תעלת סואץ צריך לכלול בין השאר את הנקודות הבאות: מצרים תנקה, תפתח ותפעיל את תעלת סואץ לשימוש אניות ומסענים של כל המדינות, לרבות ישראל, תוך שישה חודשים מיום היכנס ההסכם לתוקפו; ישראל ומצרים יקיימו הפסקת-אש ללא הגבלת זמן; צה"ל יוצב מורחה לתעלה במרחק-מה, כפי שייקבע בהסכם; סכנאים אורחיים מצריים הדרושים לניקוי התעלה לפתיחתה ולהפעלתה יחצו מורחה לתעלה כדי למלא את הפקדיהם; כוחות צבא מצרי או כל צבא אחר, סדיד או בלתי-סדיד, לא יחצו את התעלה ולא יוכנסו לשטח ממזרח לתעלה שממנו יסוגו כוחות ישראל; מצרים תחלל כוחותיה מערבה לתעלה כפי שיצויין בהסכם; יוסכם על דרכי ואמצעי פיקוח; הקו שבו יחזיק צה"ל בהתאם להסכם המיוחד לא יחשב כסופי; כאשר יושג הסכם על גבול סופי במסגרת הסכם שלום, יסוג צה"ל לאותו גבול; ההסכם המיוחד לא ימנע מן הצדדים להמשיך במשא-ומתן ביניהם, בחסות השגריר יארינג, לשם קידום שלום צדק וברי-קיימא.

אלה היו עיקרי גישתנו שהוגשו לממשלת ארצות-הברית באפריל 1971. לפי מיטב הבנתנו יש בעקרונות אלה כדי להקל על פתיחת התעלה לשיט לכל המדינות; לאפשר נורמליזציה של המצב באזור התעלה ושיקום הערים הנטושות; יש בהם כדי להביא הפרדה נוספת בין הצבאות הלוחמים ולמנוע סכנת התדרדרות לחדש האש. ועל כל אלה יש בהם ליצור אווירה נוחה ומתאימה יותר למשא-ומתן לשלום.

עקרונותינו אלה מצביעים על כך שאין ישראל שואפת, כביכול, להנציח את המצב הקיים. לפיכך פירסמנו ואמרנו כי הקו החדש שנחזיק בו לאחר נסיגת צה"ל מהתעלה, לכשיושג הסדר חלקי, לא יחשב כקו סופי, וכי הגבול הסופי שאליז יסוג צה"ל ייקבע בהסכמי השלום.

(מדברי ראש הממשלה, ג. מאיר, בכנסת, 26 באוקטובר 1971)

נספח'ה'

פניית ראש הממשלה גולדה מאיר אל הנשיא סאדאת בחדש שעבר מלאו חמש שנים למלחמת ששת-הימים: החדש מלאו עשרים שנה למהפכה המצרית: בחדש הבא תמלאנה שתי שנים להפסקת-האש. מאז ההפיכה עברה מצרים ייסורים וקשיים וזכתה להישגים היו התקדמות, שהיו נסיגות: אך אין ספק כי העור שלום בין שתי מדינותינו וההתרחקות שלה במאמץ הצבאי התוקפני יטו משאבים יקרים לאפיקים בלתי-פוריים ועיכבו את התפתחותה האפשרית של מצרים, התקווה הכריע את ישראל לא נתקיימה ואין לה כל סיכוי להתגשם. גם ישראל, אף-על-פי שגברה על תקופה, אינה שיכורת נצחון. היא מודעת למוראות המלחמה ומעדיפה להשקיע את משאביה ביעדים של שלום ויצירה.

אני פונה אל נשיא מצרים כאל מנהיג של עם גדול, עם בעל מורשה עתיקה, אשר עתידו לפניו, בכל רגש האחריות אשר חייב לפעם בלבד של מנהיג אחראי: האם לא ראוי להיעצר היום ולהחליט לעלות על דרך חדשה, ולא לשוב אל הנתב שגורם להרג, לחורבן ולתסיכול, בלא להביא לשלום? העם בישראל וממשלתו רוצים בכל לב לשים קץ לחימה ולסיכסוך ולצעד יחד לקראת שלום. הבה ניפגש כשניים עם שניים ונעשה מאמץ משותף עליון להגיע יחד פתרון מוסכם של כל הבעיות השניות במחלוקת. אחרי ככלות הכל שום מדינה ושום גורם זר לא יפתרו בשבילנו, במקומנו, את הבעיות החלוליות ועמדות בינינו. בהידברות זו תלוים שלום ועתידים של עמינו. משאימתו לכינון השלום אינו סימן היכר ל"כניעה" או ל"השפלה" כפי שנוהגים דוברים ערכים לומר: משאימתו לשלום הוא גילוי עליון של ריבונות, של כבוד לאומי ואחריות בין-לאומית.

בדברך מה-24 ביולי התייחסת לעיקרון המהפכה שביטא נאצר בפסגה: "העם לבדו הוא האדון והוא המקור של כל כוח ובעל כל שלטון, והוא המסוגל ליצור את השינוי ולהבתיבו". אולי ניתן יהיה, יותר מתמיד, לכוון את כל הכוח, המרץ והרצון הטוב, כדי להביא את השינוי האמיתי והמיוחל, שיוכל להציע לנו שלום.

גבורה ותעוזה אינן נמדדות רק בשדה הקרב, אלא גם ביכולתם של עם ומנהיג להבקיע דרך חדשה אל אופקים חדשים.

עברו חמש שנים מאז המלחמה ואף-על-פי-כן לא הכריזו על גבולות קבע, לא ציינו מפה אולימפיטית, לא תכננו החיוביות מוקדמות בנושאים החייבים להתברר במשא-זמתי. כאמרו, כי כאין שלום נקיים במלואו את המצב כפי שנקבע בהסכמי הפסקת-האש, אין אנו מתכוונים להנציח את קווי הפסקת-האש בינינו, או להקפיא את המצב הקיים. הבה נשב בצוותא לדון על הסדרי השלום. הבה נחפש דרך להפשיר את הקפאון, לחרוג מן המצב המאובן, לבל תתחדש מלחמה בינינו, ולהתקדם לקראת שלום כולל.

אין אנו סותמים את הגולל גם על צעדי-ביניים כגון הצעתך מפרואר 1971 על הסדר מיוחד לפתיחת התעלה. הסדר כזה יכול לסייע באופן מעשי בדרך לשלום כולל ומוסכם: שהרי גם אנו רואים בהסדר כזה פתרון זמני, צעד בהתקדמות אל השלום, ללא אש ולחימה. הבה ננסה להשיג הבנה בדבר הסדרים סבירים שיאפשרו צעד החלתי זה.

פנייתנו זו אינה נובעת מתוך חולשה, גם לא מתוך רצון לגצל מצב מכין, אלא מתוך הכרה עמוקה של הצורך בשלום, של יתרון השלום ועדיפות המשא-זמתי על-פני כל ברירה אחרת...

(דברים בכנסת, 26 ביולי 1972, אחרי גירוש המומחים הסובייטיים ממצרים) הערה: הנשיא סאדאת דחה פנייה זו תוך עשרים וארבע שעות. לדבריו, גולדה מאיר השמיעה "אותה מנגינה ישנה".

נספח ו'

דברי ראש הממשלה ג. מאיר על הכנייה הפלסטינית אנו הישראליים לא מתיימרים לקבוע אם יש או אין "ישות פלשתינאית". קביעה זו היא מזכותם של הערבים עצמם. כתוצאה ממלחמה שנכפתה עלינו ב-1948 עזבו חלק מערביי ארץ-ישראל ונדדו למקומות אחרים. עם זאת, אני שוללת את הטענה כאילו "שניים וחצי מיליון ערבים פלשתינאים מחוסי מולדת נודדים בעולם". יש עיוות גמור בעריכת השוואה בין מצבם של יהודים בגולה מחוסי-מולדת לבין הפלשתינאים. הערבים הפלשתינאים חיים בין אחיהם בעלי אותה דת, תרבות ושפה. הערבים עצמם מצהירים על היותם אומה ערבית אחת

גם אם זו משתרעת על פני שמונה-עשרה מדינות. ההבדל והשוני בין ערבי מיהדה ושומרון הנמצא עתה ברבת-עמון, לבין הערבי החי בגדה המזרחית מדורי דורות הוא פחות בהרבה מן ההבדל והשוני שבין יהודים מארצות שונות לבין עצמם, וכל זאת אנו קולטים אותם והם מתמזגים לעם אחד. מי שמדבר במושגים של איוון ואנגלוגיה בין הכנייה היהודית מצד אחד לבין הכנייה הפלשתינאית מצד שני - מתעלם מן העובדה כי כברת ארץ זו שבה הקמנו את מדינת ישראל, היא היחידה שבה יכול עם ישראל להתקיים כעצמאות יהודית.

להכירה כמושג של "האומה השדודה" על כל המשתמע מהכרה זו.

החזיקו אותה ללא פתרון כמכשיר נגדני. דוגמא מצועות לכך הוא המצב שבו נמצאו מחנות הפליטים ב-1967 משנכנסו לרצועה. ממשלת מצרים, למשל, לא העניקה אורחות מצרית לתושבי רצועת עזה.

לעומת התנהגות מתנכרת זו של כמה ממדינות ערב, העניקה ממשלת ירדן לכל הערבים ממצא פלשתינאי שבחוזמי שלטינה אורחות ירדנית. היא העניקה הן לתושבי יהודה ושומרון והן לאחיהם שבגדה המזרחית. כל התושבים הללו - אלה שבגדה המזרחית ואלה שביהודה ושומרון - הם, איפוא, בעלי אורחות ירדנית.

לערבים הפלשתינאים ישנה כל האפשרות להגיע לכיסיים הלאומי בירדן. הם זקוקים לירדן כשם שירדן איננה יכולה להתקיים בלעדיהם. בירדן מצויים שטחים נרחבים עם אפשרויות פיתוח שבהם יכולים הפלשתינאים למצוא את שיקומם. בגדה המזרחית של ירדן חיים כ-600 אלף ואולי אף יותר, אורחים ממצא פלשתינאי. מזה שנים רבות לא פחת ממחצית חברי כיתה-הנבחרים ברבת-עמון הם ממצא פלשתינאי ובממשלה הנוכחית למעלה ממחצית חבריה הם כאלה.

בין הים התיכון למדבר המזרחי יש מקום לשתי מדינות כלבי: מדינה יהודית ומדינה ערבית: ישראל וירדן. אנו שוללים הקמת מדינה ערבית נוספת. כאמור, בגדה המזרחית של הירדן חיים כשש-מאות אלף ואולי אף יותר אורחים ממצא פלשתינאי. הקשרים בין ציבור זה לבין ערביי יהודה ושומרון הם קשרי משפחה ומרצא. על כן, שמחה אני, כי נמשכת מדיניות הגשרים הפתוחים המאפשרת את הקשר בין ערביי השטחים לאחיהם בירדן ולערבים אשר במדינות השכנות.

בשנתיים האחרונות עברו דרך הגשרים כחצי מיליון נפש. מספר זה כולל כ-210 אלף תושבי השטחים אשר חצו את הגשרים לביקורים בירדן ובארצות ערב כ-290 אלף תושבי ארצות ערב שביקרו בשטחים ובישראל, מהם כ-260 אלף במסגרת ביקורי הקיץ. מספר הערבים העוברים את הגשרים בשני הכיוונים נמצא בגידול מתמיד.

מכון לחקר תנועת העבודה

- תפרידה -

ספרי קו אדום

מרץ 1981 – מרץ 1984

1. יגאל אלון, מוקדים
2. מירון בנבנישתי, ירושלים עיר ובלבה חומה
3. דפנה יזרעאלי, אריאלה פרידמן, רות שריפט, יהודית בובר
אגסי ופדנסס רדאי (קובץ), נשים במלכוד
4. יעקב ארנון, משק בסחרור
5. איתמר רבינוביץ וחנה זמיר, מלחמה ומשבר כלבון
6. דני רובינשטיין, מי לה' אלי: גוש אמונים
7. אריה שלו, קו ההגנה ביהודה ובשומרון
8. מאריס בישופס, פגישות (בספרי אמנות-חברה)
9. גרשון שקד, אין מקום אחר: על ספרות וחברה
10. צבי לוי, ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר
11. גיורא רוזן (עורך), מלחמת לבנון (קובץ)
12. גדעון גרא, דרך קד'אפי בלב
13. חנו חבו, משה רון (עורכים), ואין תיכלה לקרבות ולהרג,
שירה פוליטית על מלחמת לבנון (קובץ)
14. שי פלדמן, התרעה גרעינית לישראל
15. עמי איילון (עורך), משטר ואומחציה במצרים (קובץ)
16. מאריס בישופס, מיני מינים (בספרי אמנות-חברה)
17. נסיה שפרן, שלום לך קומוניזם
18. אנרי בנגאר לוי, צוואת האלוהים
19. מנחם דורמן (עורך), בצל המלחמה תשמ"ג
20. אשר ססר, בין ירדן לפלסטין
21. יצחק בן אהרן דני שביט, שיחות עם בן אהרן
22. מרדכי גזית, תהליך השלום
23. לוצאנו ברין, שיחות עם לוצ'אנו ברין
24. פרנסואה מיטראן, שיחות עם פרנסואה מיטראן*

* ידאה אור בחדש אפריל.

מתוך הבנה לצרכי ערביי יהודה ושומרון ולאחיהם אשר כגדה המזרחית, הנהגנו את מדיניות הגשרים הפתוחים. נקל לתאר את מצוקתו של ציבור זה וסבלו אילו נסגרו הגשרים ונעלמה האפשרות לקיים קשרי-משפחה אלה, לרבות קשרי סחר מקיפים בין יהודה ושומרון לגדה המזרחית.

בוגיבי כנסת על נאומי של המלך חוסיין 15 במאוס 1972 אמרת: "מעולם לא התערבנו במינה הפנימי או בצורות המשטר של מדינה כלשהי. אילו ראה מלך ירדן לנכון לשנות את שם ממלכתו ולקרוי לה בשם "פלשתינ" או בכל שם אחר ולהנהיג שינויים במינה הפנימי של ממלכתו כדי לתת בממלכתו ביטוי לערבים המגדירים עצמם כפלשתינאים; אילו לאחר מר"מ בינינו היינו מגיעים להסכם בכל השאלות, לרבות הנושא הטריטוריאלי, כי או לא היה זה מענייננו; לנקוט עמדה בעניינים פנימיים שהם בסמכותה הריבונית של המדינה הערבית הגובלת עם מדינת ישראל במזרח".

לא ננהל מר"מ עם ארגוני המרצחים ומנהיגיהם השואפים להחריב את מדינת ישראל ולכוון במקומה על "האדמה השדודה", מדינה פלשתינאית. זאת ועוד, ארגוני המרצחים והסירור מתיימרים לייצג את ערביי יהודה ושומרון וערבים ממוצא פלשתינאי בארצות אחרות, ללא כל יסוד.

בבוגי השלום תביא לידי ביטוי נכונותנו, העומדת בתוקפה כל השנים, לתשלום פיצויים עבור הרכוש הערבי הנטוש ונכונותנו להגיש כל סיוע טכני לשיקום הפליטים בארצות ערב. הפליטים שבתחומי מדינת ישראל – שיקומם יהיה על אחריותנו. בעיית הערכים הדוגלים בזהות פלשתינאית יכולה וצריכה לבוא על פתרונה כממלכת ירדן. בעת כריתת חווי השלום נעמד על כך כי עם השלום יבוא קץ לסכסוך הערבי-ישראלי ויוסכם כי שוב לא תהיינה לערבים הכיעות אל ישראל.

13.4.73, "דבר"

(הדברים נאמרו במוכרות מפלגת העבודה, כ"ב באפריל 1979)

הערה: ראש הממשלה ביטאה כאן למעשה עמדה ישראלית חדשה בקובעה כי לאחר מר"מ שלום עם ירדן וקביעת הגבול המזרחי בין שתי המדינות (ז"א לאחר שישאל תווהו על חלק ניכר מיהודה ושומרון לטובת ירדן) לא תתנגד לשינויים שיכניס מלך ירדן במבנה ממלכתו, כדי לאפשר לפלסטינים להגיע לביטוי עצמי.